

УДК 1(091) «19»

Юлія Ковальчук**ЛЮБОВ ЯК ОДКРОВЕННЯ МІЖ «Я» І «ТИ» У ФІЛОСОФІЇ ДІАЛОГУ**

У статті здійснено філософський аналіз феномена любові в концепціях філософів-діалогістів Франца Розенцвайга і Мартіна Бубера. Любов мислиться як діалог, що набуває форми стосунку «Я-Ти». В контексті філософії зустрічі досліджено онтологічний характер зустрічі, за якого «Я» оприсутнюється для «Ти». Рефлексія над категоріями стосунку «Я-Ти» відбувається в душі екзистенційних мотивів, відкриваючи любов як дію. Новизна статті полягає у синтезі вихідних ідей філософії любові та філософії діалогу, що у просторі філософської думки здійснено вперше.

Ключові слова: любов, діалог, взаємність, зустріч, стосунок «Я-Ти», відношення «Я-Воно».

J. Kovalchuk**LOVE AS REVELATION OF «I» AND «THOU» IN THE PHILOSOPHY OF DIALOGUE**

The philosophical analysis of the phenomenon of love as conceived in the dialogues between the philosophers Franz Rosenzweig and Martin Buber is resolved in the given article. Love is conceived as a dialogue, acquiring the form of the relationship of «I – Thou.» The ontological character of meeting, in which «I» becomes present as «Thou» is researched in the context of the philosophy of meeting. Reflection upon the categories of the relationship of «I – Thou» take place in the spirit of existential motifs, revealing love as act. The novelty of the article exists in the synthesis of the leading ideas of philosophy of love and philosophy of dialogue, which in the world of philosophical thought is achieved for the first time.

The philosophy of dialogue has many more points in common with the philosophy of love, than would seem at first glance. The primary basis of these philosophical streams are the categories «I» and «Thou.» The relationship of «I – Thou» may take various forms: we may say «Thou» to God, loving him; we may say «Thou» to the world, loving the world. The relevant article was dedicated to the examination of love to the human «Thou.» The common purpose of both the philosophy of dialogue and the philosophy of love is to lead the human being out of his lonely, isolated daily life, which is full of «the faceless It,» and propel him to life as presence, and not as mere existence. Saying «Thou,» the human being states his «I;» following the way to «Thou,» the human being finds himself. Indubitably, the ruination of the world of «It» is impossible, and it is equally impossible to avoid the influence of «It.» However, after the meeting with «Thou» the human being returns changed from what he was before – he now has a face. From here on in, the thought of Ludwig Feuerbach assumes a special meaning, according to which not to love anyone and to be no one, is one and the same. Love is a revelation, which happens between two: «I» and «Thou.» And as was pointed out above in the relevant article, following the way of the reflections of Martin Buber, revelation is both an epistle and a calling: an epistle to those who love, and a calling to love.

Key words: love, dialogue, reciprocity, meeting, relationship of «I – Thou,» relationship of «I – It.»

Ю. Ковальчук**ЛЮБОВЬ КАК ОТКРОВЕНИЕ МЕЖДУ «Я» И «ТЫ» В ФИЛОСОФИИ ДИАЛОГА**

В статье осуществляется философский анализ феномена любви в концепциях философов-диалогистов Франца Розенцвайга и Мартина Бубера. Любовь мыслится как диалог, что приобретает форму отношения «Я-Ты». В контексте философии встречи исследуется онтологический характер встречи, при котором «Я» становится присутствующим для «Ты». Рефлексия над категориями отношения «Я-Ты» происходит в духе экзистенциальных мотивов, открывая любовь как действие. Новизна статьи заключается в синтезе исходных идей философии любви и философии диалога, что в отечественном пространстве философской мысли осуществлено впервые.

Ключевые слова: любовь, диалог, взаимность, встреча, отношение «Я-Ты», отношение «Я-Оно».

Поняття «слово» набуває метафізичного змісту ще на початку зародження філософського світогляду, зокрема у філософській рецепції Геракліта з Ефесу. На тлі онтологічної тотальності Античної доби слово «стає» – logos і мислиться в контексті філософії мислення, а не філософії мовлення. На думку німецького філософа-діалогіста Франца Розенцвайга, уся філософія від Іонії до Єни була філософією мислення, тоді як основну термінологію філософії мовлення, або філософії діалогу, вперше представив Людвіг Фюєрбах лише у ХІХ столітті, виділивши релігійне відношення «Я-Ти-Ми». Відтак нищівної критики зазнає і античний мислитель Платон, який використовує як форму вираження думки діалог. Безумовно, діалоги Платона – швидше гносеологічний прийом, ніж спосіб буття, як у Мартіна Бубера чи Емануеля Левінаса. У сократівських діалогах ще не звучить Авраамове «Я тут», оскільки діалог не має онтологічно-метафізичного змісту, але вони відкривають з-під «завіси» античної тотальності

інтерацію: могутність слова констатується не застиглою мовою, а живим мовленням, яке відбувається між кимось. Варто зауважити, що автор сократівських діалогів Платон, будучи і сьогодні одним зі «стовпів» західної філософської традиції, увійшов в історію філософської думки не лише як творець вчення про ідеї чи теоретик «Держави», але й як філософ любові. Філософування Платона про ерос, зокрема його твір «Бенкет», по праву прийнято вважати натхненним джерелом філософського дискурсу щодо феномена «любові». Любов, як і діалог, передбачає наявність двох ключових категорій – «Я» і «Ти», що стають осердям як концепції діалогу, так і концепції любові.

Повноту унікальної взаємодії «слова» і «любові» яскраво відображає Святе Письмо, надаючи цьому «сплаву» онтологічно-метафізичного змісту. Символічного значення набуває твердження, згідно з яким як і слово, так і любов «потребують» Одкровення. А Одкровення, будучи, як стверджує Мартін Бубер, посланням і покликанням, «потребує» того, до кого воно звернене. Відтак з цього контексту логічно визначаємо «того, хто каже» і «того, хто слухає», а згідно із термінологією філософії діалогу визначаємо категорії «Я» і «Ти». Особливість відношення «Я» і «Ти» полягає в тому, що саме відношення виникає лише за умови становлення «Я» як особистості, яка не лише промовляє у діалозі до «Ти», але й називає себе.

Філософія любові Франца Розенцвайга. На думку німецького представника філософії діалогу Франца Розенцвайга, становлення «Я», яке себе називає, засвідчує релігійний персонаж Авраам. На Господнє «Де ти?» Авраам відповідає своє ствердне «Я тут». Тоді як Адам, якого запитує Бог, відповідає: «Вона», скидаючи вину на Єву, а Єва – на Змія, відповідаючи: «Воно». «В цьому описі Розенцвайг уживає граматичну форму: «Він-Вона-Воно» [4, с. 177], за наявності якої діалог унеможливлено. Називання себе – взяття на себе відповідальності, а зробити це може лише той, хто є – «Я тут», як каже Авраам. З Авраамового «Я тут» розуміємо наявність чи присутність особистості, яка здатна почути Бога, відповісти Богові і нести відповідальність за свої слова. Варто зауважити, що відповідь Авраама виразно ілюструє зв'язок буття і слова: слово і є буттям. Цим «Я тут» Авраам засвідчує своє існування – починає існувати для Бога. А короткий прислівник «тут» вказує не на абстракцію, а на просторово визначене місце, відводячи до конкретного «Я». Важливим є і те, що Бог як досконале буття перший промовляє до людини, відкриваючи Себе тієї миті, коли запитує: «Де ти?». Ставлячи запитання, Бог відкриває Себе, одночасно стверджує існування свого «Я» та «Ти», якому дає поклик до Себе, до розмови. За таких обставин простежується латентно виражена думка в душі августинізму: буття людині надає Бог, а тому вона недосконала. Авраам ж спочатку слухає, засвідчує послух, а вже після цього, беручи відповідальність за свою недосконалість, відповідає. У цьому контексті можна провести паралель із концепцією любові Франца Баадера, згідно з якою Бог у любові сходить до людини, щоб підняти її до свого рівня. Його любов до людей настільки велика, що він зрікається своєї величч, так само як відкриває «Я», щоб почути відповідь Авраама. Словами любові здатна звернутись до Бога та людина, яка стала особистістю – «Я», яке називає себе.

Франц Розенцвайг визначає любов як «заповідь, яку може висловити той, хто кохає» [4, с. 177]. Любов – єдина заповідь, яка не може стати законом, бо закон потребує мовчазного дотримання, а любов – особистості, яка називає себе, яка діє, любить. Таке розрізнення любові-заповіді і закону філософ-діалогіст підкріплює темпоральністю: закон належить до Створення, яке було подією і залишилось у теперішньому лише як минуле, а любов належить до Одкровення і є подією, що приносить переживання тут і зараз, здійснюється тут і зараз. Саме у відношенні одкровення стоїть людина до Бога. Згідно із концепцією любові Франца Розенцвейга, яку він описав на сторінках своєї праці «Зірка Спасіння», для того, щоб могла з'явитись любов, має відбутися усвідомлення відособленості: до того моменту, поки «Я» не назвало себе, воно залишається Самістю. Самістю, яка замкнена у самій собі і не чує голосу іншого. А відтак, щоб відбувся діалог, вона має «проникнути» в іншого, почути поклик іншого. Цей контекст відводить до сильної як смерть любові – агапе. Щоб пізнати християнське полум'я любові, людина має померти сама для себе, а через це момент відособленості, Самості, згідно із Розенцвайгом, зазнає краху. Категорія «іншого», чи «ближнього», спочатку стає покликом до буття, свідченням буття, а потім – викликом буття, на який людина має відповісти.

Філософія зустрічі. «Проникнення» в іншого, як і пізнання іншого, уможливує зустріч. Зустріч «Я» і «Ти» дає можливість «Я» почути поклик «Ти» і відповісти на нього, називаючи себе. Поняття «зустріч» розкриває онтологічний смисл відносин «Я-Ти», надаючи діалогу метафізичного значення. Як зауважує Габріель Марсель, зустріч відбувається за умови, що ми дозволяємо іншому бути, будучи притомними до буття іншого. Ми дозволяємо іншому бути лише завдяки тому, що Бог притомний до нашого буття і стає нашим покликом до буття, здійснюючи заповідь любові. Дозволити ж іншому бути – це сприйняти його як ціннісне, неповторне, особистісне буття. Внаслідок зустрічі відбувається діалог між «Я» і «Ти». Коли ми ставимось до людини як до свого «Ти», тоді відбувається міжособистісний діалог, а коли ставимось до людини як до «Воно», бачачи її суто як об'єкт – діалогу не відбувається. «Воно» не називає себе, бо тільки той може відповідати, хто є, хто притомний до власного буття. Кажучи «Ти», «Я» переживає «Ти» і відкриває себе.

Одним із фундаментальних понять, які варто осмислити в контексті зустрічі, є взаємність. Зустріч потребує взаємного руху один до одного, за якого двоє – «Я» і «Ти» мають бути не просто наявними, а присутніми, бо за наявності формується лише відношення «Я-Воно» чи «Я-Вона». Перефразовуючи сказане, розуміємо, що «Я» і «Ти» мають бути притомними до буття один одного. Бажання зустрітись повинне виходити від обох. За таких обставин відношення «Я-Ти» набуває форми стосунку, засновує світ стосунку, а як зауважує Мартін Бубер, «...стосунок є взаємність» [3, с. 33]. Цю тезу яскраво ілюструє феномен любові, підкріплюючи теорію практичною площиною: будь-які любовні стосунки потребують взаємності, без якої втрачається зв'язок «Я-Ти» і «Я» чи «Ти» залишаються атомарними субстанціями. У контексті невзаємної любові «Я» дає поклик «Ти», але «Ти» не відповідає, і стосунок, у який вступають двоє, не відбувається, що й унеможливує зустріч. Феномен невзаємної любові близький за своєю формою виразу до монологу: коли любить чи говорить «Я», відповідь «Ти» не передбачається, «Ти» залишається відстороненим до слова чи любові «Я». Звідси слідує скасування взаємності – сенсу стосунку. Монолог, як і невзаємна любов, потребує одного діючого персонажа, надаючи іншому «Ти», до якого спрямовані слова чи почуття, лише статусу об'єкта, що латентно наявний. Любов стає справою одного, оскільки слово любові втрачає свого адресата, маючи смисл лише для того, хто є його носієм. Тоді як взаємна любов чи діалог потребують двох. Відбувається певне ствердження суб'єкт-суб'єктних відносин, за яких «Я» стає суб'єктивністю і виявляється як особа. Варто зробити один важливий акцент: взаємність знімає розрізнення між тим, хто любить, і кого люблять. Той, хто любить, стає і тим, кого люблять. Аналогічно простежуємо у діалозі: той, хто запитує, стає і тим, хто відповідає. Відтак, той, хто робить крок назустріч, стає і тим, назустріч кому слідує.

Тонка мисленнева грань відділяє «Ти» від «Воно», заміщує «повз» чи «біля» коротким обставинним «між». «Ти», яке промовляє «Я», у той самий момент може бути «Воно» для інших. Як зауважує мислитель діалогу Мартін Бубер, «лиш там, де зруйнувався всілякий засіб, відбувається зустріч» [3, с. 38]. Із цього розуміємо: тільки тоді, коли «Ти» оприсутнюється, будучи притомним до буття «Я», відбувається зустріч. У ній людина має зустріти того, до кого вона зробила крок. А тому «Я» знає, кого зустріне, інтуїтивно відчувши присутність «Ти», метафізичний поклик «Ти» до «Я». Цей момент яскраво ілюструє те, чому «Я» промовляє лише до одного «Ти», яке є неповторним для нього особистісним буттям, тоді як може зустріти протягом усього свого життя тисячі «Ти», сприймаючи їх як «Воно». Відкривається метафізично-онтологічний характер зустрічі.

Концепція любові Мартіна Бубера. Дослідження амплітуди любові, Мартін Бубер здійснює крізь призму двох словесних пар – «Я-Воно» і «Я-Ти». Відмінність між «Я» засадничого слова «Я-Воно» і «Я» засадничого слова «Я-Ти» яскраво демонструється у сфері кохання: кохання «Я-Ти» є повним і не потребує когось іншого, тоді як кохання «Я-Воно» засвідчує наявність «ще когось», мисленнево відводить до «втраченого» «Ти». Згідно із твердженням філософа, стосунок означає бути обраним. Тому обирати може лише той, хто є «Я» словесної пари «Я-Ти», оскільки лише дане «Я» промовляє «Ти», а промовляючи до «Ти», воно стає «Я». Бути обраним означає бути сприйнятим як неповторне особистісне буття. З-поміж мільйонів чоловіків та жінок людина обирає лише одного чоловіка чи жінку, того, кому віддає своє серце, кого любить. Це твердження засвідчує ціннісний аспект стосунку «Я-Ти». Любов на порозі людських відносин «Я-Ти» потребує людського обличчя, моменту ідентифікації, що є неможливим для відносин «Я-Воно», безликого Воно. До того часу, поки любов залишається «сліпою» і не бачить цілісної неповторної особистості, вона насправді відбувається у відношенні «Я-Воно», не пізнавши ще стосунку «Я-Ти». У контексті зустрічі особливого смислу набуває таке уживане слово у любовній термінології, як «побачення»: поБАЧЕННЯ, як бачення обличчя свого супутника – «Ти». Маючи онтологічний характер, зустріч мислиться як оприсутнення, за якого людина стає присутньою для самої себе.

Будь-які рецепції над поняттям зустрічі Мартін Бубер здійснює крізь призму часовості. Суть зустрічі полягає в тому, що вона відбувається. Відтак, констатується теперішній час – час, який сповнює, будучи сповненим. Зустріч відбувається тут і зараз, здійснюючись у чітко визначеному місці і в точно визначений час. Оскільки, «зараз» є лише моментом і не триває вічно, то зустріч повторюється знову і знову до кінця нашого розгортання у часі. А отже, з цього випливає, що «усе дійсне життя є зустріч» [3, с. 38]. Проте з часом стосунок «Я-Ти» набуває застигlosti, за якої відношення «Я-Ти» стає відношенням «Я-Воно»: втрачається взаємність – взаємне ставання на шлях «Я-Ти». Минущість, як зауважує Ян Ключовський, є властивістю зустрічі. Відбувається щось на кшталт переходу актуальних станів зустрічі в потенційні і з потенційних в актуальні. І сама любов не може залишатись даною константою, «... вона триває, однаке у чергуванні актуальності і латентності» [3, с. 46]. Відтак через взаємне ставання на шлях «Я-Ти» здійснюється відкривання і самої любові, утвердження її актуальності. Любов є вогнем, остання іскра якого ніколи не гасне, але щоб він горів, освітлював і зігрівав, людина має підкидати у нього дров, невпинно діяти, будучи присутньою. Любов має народжуватись знову і знову.

Рефлексія філософа-діалогіста над феноменом любові набуває екзистенційного відтінку. Суть її полягає в тому, що любов мислиться Мартіном Бубером не як почуття людини, які людина «має», а як

окремих неповторний феномен, що «відбувається», маючи самостійне буття. Любов є «поміж» людей, а не «у» людині – поміж Я і Ти. «Любов – світна дія» [3, с. 42], що має контемплятивний характер. І людина, яка у стосунку «Я-Ти» стає особою, причетна до цієї дії, людина любить. Відповідно можна стверджувати, що буття людини у любові, життя людини у своїй любові потребує ставання Я у дійсності, виходу із тла прихованості, ізоляції у «лише своєму світі». Невтрачена дійсність уможливає факт любові і буття улюбленим на другому порозі стосунку «Я-Ти» – людському, будучи місцем, де відкриваються дві брами: під-порогу і над-порогу. Поріг людського стосунку відкриває міжособистісний діалог, який є діалогом любові. Той, хто любить, діє, і його дія спрямована на іншого. Аналогічно і в діалозі: той, хто запитує, каже, відповідає – діє, і слово його спрямоване до іншого. Почуття людини, маючи цінність самі у собі, не мають потреби в іншій неповторній особистості, а тому вона не долає рубіж «безликого Воно» і залишається лише предметом. Людина, яка є під впливом своїх почуттів, бажає насолоди, легко піддається спокусам та мінливим втіхам, не здатна до оприсутнення та існує осторонь особистісного життя. За таких обставин, світ постає виключно як сукупність предметів та речей, засвідчуючи відношення «Я-Воно». Безперечно, людина не може жити без Воно, але, як зауважує Мартін Бубер, хто живе лише із ним, той не людина. Наприклад, у світі відношення «Я-Воно» шлюб супроводжується почуттями, тоді як «справжній шлюб» виникає, коли «дві людини відкривають одна одній Ти» [3, с. 85]. Тобто йдеться про метафізичний і метапсихічний факт кохання, який лише супроводжується почуттями кохання. І саме у любові захований ключ до над-порогу, бо хто кохає когось, оприсутнюючи його життя у власному, тому «Ти» його очей чи серця дасть змогу побачити промінь вічного «Ти».

Варто зауважити, що любов – це ще й відповідальність Я за Ти, яка утверджує рівність усіх люблячих. Відповідальність як давання відповіді за іншого, що потребує не лише розуміння іншого, але й проникнення в іншого, відчування іншого рівного мені у любові. Якщо людина полюбить дійсного іншого, справді полюбить у всьому його жакітті та падінні, то зустрінє любов іншого, який любить дійсну її. Любов, яка здійснюється через діалог «Я-Ти», не знає псевдонімів і анонімів, вона потребує справжнього обличчя, яке промовить слово, пізнає Дух, бо «Дух є слово» [3, с. 75]. Візаві дає можливість розмови наодинці, при якій розкривається сутність; можливість торкання до «Ти» і одкровення перед «Ти». Дух і є у своєму людському об'явленні, як зауважує Мартін Бубер, відповіддю людини своєму Ти.

Буття людини є великою таємницею, ключі до якої мислителі різних епох підбирають у своїх рецепціях не одне століття. Представники філософії діалогу не стали винятком, «розпаливши» свої рефлексії слово-буттям. У філософських концепціях філософів-діалогістів людина постає як неповторне особистісне «Я», суть якого у промовлянні до «Ти». Буття людини засвідчується словом, а її покликанням стає дія, що і підводить до екзистенційних мотивів. Діалог набуває онтологічно-метафізичного змісту за якого здійснюється переосмислення таких категорій як «взаємність», «зустріч», «стосунок». Центральними ж категоріями філософії діалогу, як і філософії любові, є «Ти» і «Я». Вони мисляться в контексті стосунку, що виражає себе коротким обставинним «між» між Я і Ти. Якраз «між» є стосунком любові. Відтак любов з погляду філософії діалогу розглядається як окремих феномен, у якому перебуває людина, живе, буттє. Очевидною стає відмінність між почуттями і любов'ю, оскільки почуття людина «має», а любов – відбувається, змушуючи і людину відбуватися, як людина. У любові «Я» оприсутнюється для «Ти», оприсутнюючись для себе. Промовляючи слова любові усім своїм єством, «Я» віддає себе «Ти» і стає «Я». Стосунок любові передбачає стосунок діалогу, у якому казати про свою любов до «Ти» – це діяти: словом, думкою, поглядом, вчинком. Діалог любові може робити людину створеною і творчою, залежною та вільною, як у Франца Розенцвайга; може бути чергуванням станів актуальності та латентності, як у Мартіна Бубера, утверджуючи засадниче «Я» стосунку «Я-Ти». Діалог любові може набувати різної форми вияву, але незмінним є те, що він завжди потребує взаємності.

Отже, взаємність є умовою відбування «між». Якщо для монологу достатня лише наявність «Я», то діалог відбувається лише між двома: «Я» і «Ти», наявність яких забезпечує взаємне ставання присутніми. Із трьох порогів стосунку «Я-Ти» лише на порозі людських взаємин оформлене в мові слово зустрічає свою відповідь. Людський стосунок «Я-Ти» внаслідок цього є унікальним. Відповідь якраз і є виявом взаємності, а взаємність – це стосунок. Звідси слідує, що бажання зустрітись повинне виходити від обох, бо за таких обставин воно засновує світ стосунку. У контексті кохання взаємність увінчується шлюбом. Справжній шлюб є великою тайною, за якої двоє стають одним. Дві людини, які поєднуються узами любові, стають одним життям, однією долею, нероздільною єдністю, яка засвідчується в онтологічному значенні категорією «ми». «Ми» – спів-буття, в якому «Я» віддає себе «Ти», а «Ти» віддає себе «Я». Шлюб є певним символом вічного життя, бо, як зауважує французький філософ Габріель Марсель, сказати людині «я тебе люблю» – це те саме, що сказати їй «ти будеш жити вічно і ніколи не помреш». Ми будемо вічно жити у нашій любові, яка відкриває простір ставання до Бога, бо будь-яка любов – це шлях до Бога.

Філософія діалогу має набагато більше точок дотику із філософією любові, ніж здається на перший погляд. І основним первнем цих філософських течій є категорії «Я» і «Ти». Стосунок «Я-Ти» може на-

бувати різних форм: можна казати «Ти» до Бога, люблячи його; можна казати «Ти» до світу, люблячи світ. Стаття була присвячена розгляду любові до людського «Ти». Як філософія діалогу, так і філософія любові ставить за мету вивести людину із її самотнього, ізольованого сьогодення, яке наповнене «безликим Воно» і змусити її до буття як присутності, а не наявності. Кажучи «Ти», людина каже своє «Я», ідучи дорогою до «Ти», вона йде до себе. Безперечно, руйнація світу-Воно неможлива, впливу «Воно» цілком не уникнути, але після зустрічі з «Ти» людина повертається іншою, ніж була до неї – з обличчям. Відтак, особливого смислу набуває думка Людвіга Фішера, згідно з якою не любити нікого і бути ніким – це одне і теж. Любов – це одкровення, яке діється між двох: «Я» і «Ти». Слідуючи шляхом рефлексії Мартіна Бубера, можна стверджувати, що одкровення є посланням та покликанням: посланням тим, хто любить, і покликанням до любові.

Література:

1. Бубер Мартін. Гог і Магог / М. Бубер. – Київ : Дух і літера, 2008. – 304 с.
2. Бубер М. Диалог / М. Бубер // Два образа веры. – М. : Республика, 1995. – 464 с.
3. Бубер Мартін. Я і Ти. Шлях людини за хасидським вченням / М. Бубер. – Київ : Дух і літера, 2012. – 272 с.
4. Клочовський Я. А. Філософія діалогу / Я. А. Клочовський. – Київ : Дух і літера, 2013. – 224 с.
5. Марсель Г. Метафизический дневник / Г. Марсель. – СПб. : Наука, 2005. – 592 с.

Рецензент – кандидат філософських наук, доцент кафедри історії філософії Львівського національного університету імені Івана Франка **А. Й. Дахній**